

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

DOI: 10.36550/2522-9230-2021-10-4-8

Зеленко Інна Павлівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
e-mail: zelenko0212@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0226-7481>*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ АКСІОМ

У статті відображено, що правові аксіоми є власне цінностями, які становлять особливий вид соціальних й культурних цінностей. Продемонстровано, що у вітчизняній юриспруденції під правовими цінностями розуміють цінності, що визначають цінність самого права. Висвітлено, що правові аксіоми виступають своєрідним носієм універсальних моральних цінностей, які є значущими для будь-якої правової системи. Встановлено, що право без моральної основи, залишаючись тільки мірою примусу, перестає бути правом. Розкрито, що аксіоми знаходять свій вираз у принципах права, тобто відіграють роль змістовної основи всієї правової системи. З'ясовано той факт, що якщо система права заснована на принципах, побудованих на аксіомах, то інтерпретація та правозастосування набувають більшої досконалості. Звернуто увагу на те, що значення правових аксіом виражається у тому, що на них базується юридична наука й теоретичні уявлення про право. Висвітлено, що відбувається взаємний вплив чинного права на зміст і напрямки розвитку юридичної науки. Зазначено, що правові аксіоми як і право в цілому виконують охоронну функцію. Наголошено на тому, що правові аксіоми мають охоронний характер, є складовою правопорядку, правового режиму. Представлено, що значення правових аксіом полягає в тому, що вони забезпечують наступність у праві. Розглянуто, що право є складною динамічною системою, що постійно змінюється під впливом різноманітних факторів. Набула подальшого розгляду теза про те, що форма права характеризується відносною стійкістю, а зміст є більш динамічним. Продемонстровано, що правові аксіоми є тими елементами, які надають змісту права сталості, незмінності, базовості.

Ключові слова: правові аксіоми, принципи права, аксіоматичний метод, правопорядок, наступність у праві.

Zelenko I. CONCEPTUAL ISSUES OF SIGNIFICANCE LEGAL AXIOMS

The article reflects that legal axioms are actually values that constitute a special kind of social and cultural values. It is demonstrated that in domestic jurisprudence legal values are understood as values that determine the value of the law itself. It is highlighted that legal axioms are a kind of carrier of universal moral values that are important for any legal system. It is established that the right without a moral basis, remaining only a measure of coercion, ceases to be a right. It is revealed that axioms find their expression in the principles of law, ie play the role of the substantive basis of the entire legal system. It has been clarified that if the legal system is based on principles based on axioms, then interpretation and enforcement become more sophisticated. Attention is drawn to the fact that the meaning of legal axioms is expressed in the fact that they are based on legal science and theoretical ideas about law. It is highlighted that there is a mutual influence of the current law on the content and directions of development of legal science. It is noted that legal axioms as well as law in general perform a protective function. It is emphasized that legal axioms, having a protective character, are a component of the rule of law, the legal regime. It is presented that the meaning of legal axioms is that they ensure continuity in law. It is considered that the law is a complex dynamic system that is constantly changing under the influence of various factors. The thesis that the form of law is characterized by relative stability, and the content is more dynamic, was further considered. It is shown that legal axioms are those elements that give meaning to the law of permanence, immutability, basicity.

Key words: legal axioms, principles of law, axiomatic method, legal order, continuity in law.

Постановка проблеми. Проблема призначення правових аксіом залишається у правовій науці одним із актуальних питань, навколо яких продовжують розгортатися концептуальні дискусії. Це пов'язано з відсутністю єдиної позиції на зазначене поняття, наявністю погляду щодо відсутності категорії «правова аксіома». Але правова аксіома одне із тих юридичних явищ, що здійснює значний вплив на розвиток правової системи. Тому з'ясування значення правових аксіом для правової науки й практики залишається на часі й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові аксіоми є предметом дослідження у працях багатьох науковців як вітчизняних так і закордонних. Розуміння зазначеного поняття стало науковим доробком таких правників як: С. Алексєєв, О. Гольцова, Д. Гудзь, В. Кройтор, В. Кудрявцев, А. Манов, О. Масленников, О. Скакун, Т. Супрун, І. Шутак. Л. Явич У посібнику І. Шутак поряд з іншими спеціально-юридичними засобами юридичної техніки висвітлює поняття та види аксіом. В. Кройтор надає ґрунтовну характеристику правовим аксіомам у цивільному судочинстві.

Мета статті – дослідити значення правових аксіом у праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати поняття аксіоми у загальному вигляді, то аксіома (з грец. $\xi\acute{\omega}\mu\alpha$ – твердження, положення), є постулатом, тобто вихідним положенням якої-небудь теорії, що визнається в межах даної теорії істиним без необхідності доведення й використовується при доведенні інших її положень, які, в свою чергу, називаються теоремами. Необхідність у прийнятті аксіом без доказів випливає з індуктивного міркування: будь-який доказ повинен спиратися на будь-які твердження, і якщо для кожного з них необхідно вимагати свої докази, то ланцюг буде нескінченим. Для того, щоб нарешті розірвати цей ланцюг, потрібно які-небудь твердження визначити без доказів як вихідні. Саме такі, визначені як вихідні твердження, називають аксіомами. У сучасній науці питання щодо істинності аксіом, що є основою будь-якої теорії, вирішується або в межах інших наукових теорій або через інтерпретацію даної теорії [1, с. 179].

В свою чергу, правові аксіоми – це багатогранне складне явище правової дійсності, що відноситься до права, правосвідомості та правової науки, та є положеннями, що концентровано виражають соціально-правовий досвід і тому визначаються як істини, об'єктивна основа яких міститься у закономірностях, властивостях спеціально-юридичних принципах права і слугують для спрощення правового регулювання [2, с. 10].

Роль аксіом у праві важко переоцінити. Правові аксіоми є правовими явищами, які пронизують всю матерію права.

По-перше, правові аксіоми є правовими цінностями, які становлять особливу категорію соціальних і культурних цінностей.

Зазначимо, що у вітчизняному правознавстві під правовими цінностями, як правило, розуміють цінності, що визначають цінність самого права – встановлення та охорону ним певного правового порядку в суспільстві; справедливо упорядковану свободу, тобто свободу особи самостійно обирати в межах права той чи інший варіант поведінки і тим самим визначати поведінку інших; унормовану на тих же засадах справедливості рівність, тобто визнання людей рівними в правах і свободах, незалежно від місця народження і проживання, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак; вимогу діяти однаково в однакових ситуаціях тощо [3, с. 349; 4, с. 110-111].

З погляду М. Козюбри, правові цінності – це конкретні соціально-правові явища, засоби і механізми, вироблені протягом багатоміліардної історії існування права, завдяки яким здійснюється правове регулювання. Перелік таких цінностей досить широкий. Це, зокрема, правові норми й інститути (галузеві і міжгалузеві); юридичні конструкції – типові моделі побудови тих же норм, інститутів, процедур, інших явищ; правові презумпції; правові аксіоми тощо [5, с. 149].

По-друге, правові аксіоми складають так званий золотий фонд правових норм, які виникли у ході розвитку людства [6, с. 27]. Як відомо, право перестає бути правом без моральної основи, залишається тільки мірою примусу, засобом організаційного впливу. Аксіоми виступають своєрідним носієм універсальних моральних цінностей, які є значущими для будь-якої правової системи [7, с. 222].

Тобто, завдячуючи їм, право зберігає свою соціальну цінність, властивість забезпечити правопорядок, організованість, сталість суспільних відносин, можливість протистояти хаосу й свавіллю. Тому можна говорити, що правові аксіоми виражають загальнолюдський зміст права. Вважається, що можлива наступність між правовими аксіомами різних історичних епох. Водночас правові аксіоми слугують інтересам усього населення країни, їх виконання укріплює порядок у суспільстві, вводить правове життя в цивілізоване русло. Якщо знехтувати правовими аксіомами, то це може призвести до свавілля та юридичного хаосу [8, с. 107].

Цікавою є теза Я. Мельника про те, що право може сприйматися як аксіоматичний факт, пов'язуючи з тим, що юридичні факти як конкретні життєві обставини, які проявляються в силу фіксації закономірностей, адже вони є зовнішнім виразом, по суті, Закону (-ів) природи. Не можемо не зазначити, що в цьому випадку він виходить з того, що якщо закон як факт сприймається як минуле, то він має не тільки догматичний, але й антропологічний характер [9, с. 177].

По-третє, якщо визнати, що аксіоми знаходять свій вираз у принципах права, то вони відіграють роль змістовної основи всієї правової системи. Тобто вони є конкретними правовими веліннями, без яких не можуть існувати не тільки інститути, але й галузі права. Отже, ми виходимо з того, що в основі принципів права покладені правові аксіоми, тому що на співвідношення принципів права і правових аксіом, як відомо, є три погляди.

Перш група науковців зазначає, що правові аксіоми й правові принципи не тотожні поняття. О. Масленников вважає, що аксіома є більш широким й абстрактним поняттям ніж принцип права, охоплюючи сформульовані вченими-юристами фундаментальні ідеї й ідеали, що відображають досягнення правової думки і практичного досвіду, так і відокремлені у вигляді відносно самостійних елементів, вихідні нормативно-керівні начала (імперативні вимоги тощо), що визначають загальну спрямованість, якість і ефективність правового регулювання суспільних відносин [10, с. 11]. М. Давидова наголошує, що значення принципу права набувають ідеї, що мають загальноправове, або галузеве значення, що набувають розвитку і конкретизуються в багатьох нормах права, в свою чергу деякі аксіоми можуть визначати зміст лише

декількох нормативних приписів або ж взагалі виражатися в одному приписі закону [11, с. 204-205].

Представники другої групи (Л. Явич, Н. Чечина) вважають, що аксіоми є передумовами принципів права [12, с. 160; 13, с. 91-94].

Нарешті третя група (С. Алексєєв, О. Скакун) зазначають, що правові аксіоми являють собою найважливіші принципи права, закріплені в нормативно-правових актах [14, с. 111-112; 3, с. 256].

Таким чином, приєднуючись до третьої групи правників, вважаємо, що в основі принципів права покладені правові аксіоми. Якщо система права заснована на принципах, побудованих на аксіомах, то її тлумачення та застосування, на перший погляд, може бути доволі легким.

Одне із найважливіших конституційних положень визначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [15]. Даний принцип містить в собі ознаки правової аксіоми, які проявляються в тому, що наявність даного принципу в правовій системі не вимагає будь-яких обґрунтувань, тому що він є головною сутнісною ознакою демократичної держави. Якщо держава розвивається як демократична, то ніхто інший, крім народу, не може бути джерелом влади.

Наступна загальновідома правова аксіома, яка знайшла своє втілення у конституційному принципі: «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [15]. Значення положення існує не тільки як теоретична конструкція, але й є реально діючим нормативним приписом принципового характеру.

По-четверте, значення правових аксіом у тому, що на них базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право. Не можемо не зауважити, що відбувається взаємний вплив чинного права й юридичної науки, тобто зміст і рівень розвитку чинного права впливає на зміст і напрямки розвитку юридичної науки. Тому найбільш стійкі, універсальні, загальновизнані правові положення завжди матимуть не тільки практичне, але і теоретичне значення [7, с.223].

Так, Д. Лук'янець зазначає, що існують три способи викладення теорій – історичний, евристичний та аксіоматичний. Історичний спосіб намагається найбільш повно прослідкувати історію становлення і розвитку наукової теорії, розглянути спроби її побудови, зокрема й помилкові. Евристичний спосіб намагається якомога швидше виявити найбільш корисні (хоча й не обов'язково фундаментальні) висновки теорії та одразу показати способи їх застосування. Але історичний та евристичний способи є невдалими для викладення теорії в усій її повноті. Проте аксіоматично викладена теорія обов'язково буде відрізнятися ясністю і систематичністю, вона стає абсолютно прозорою і відкритою для критики [16, с. 37].

Науковець у своїх дослідженнях спирається на монографію С. Єгорова «Аксіоматичні основи теорії права», у якій зміст всієї теорії права, поняття суспільства, держави, правової системи тощо виводяться з кількох основних аксіом як суто теоретичного (як то, «кожна людина має свободу волі», «зовнішня свобода людей повинна бути обмежена»), так і нормативного характеру (а саме, «закони повинні дотримуватися», «все люди мають рівні права на зовнішню свободу») [17, с. 13].

По-п'яте, правові аксіоми як і право в цілому, виконують охоронну функцію. З цього приводу Я. Мельник зазначає, що правові аксіоми які властиві як теорії, так і практиці, мають охоронний характер, а також функціонально виражаються у своїй суті як певна «безпекова» складова правопорядку, правового режиму та у цілому права, яке повинно бути зрозумілим, «самоочевидно-істинним» тощо. Сама наявність правових аксіом характеризується, за своєю суттю, відсутністю юридичного хаосу у тій чи іншій правовій площині, галузі, правовому регулюванні тощо. А їх відсутність вказує на потребу їх вироблення задля подолання юридичної нестабільності, а по суті – конфлікту [9, с. 177].

По-шосте, значення правових аксіом полягає в тому, що вони забезпечують наступність у праві. Поняття наступності в праві традиційно трактується як збереження, перенесення й використання окремих елементів попередньої стадії розвитку права на наступну. Як правило, під наступністю в праві більшість авторів розуміють універсальний закономірний зв'язок між ступенями розвитку національного права як соціального явища, що виражається в збереженні та сучасному використанні правового матеріалу минулих часів, забезпеченні особливостей національної правової системи [18, с. 234].

О. Скакун наголошує на історичному характері наступності в праві, тобто здійснюється через історичну (соціальну) пам'ять, генетичні зв'язки минулого й сучасності [3, с. 304].

Так, давньоримські юристи говорили: «*durā lex, sed lex*» (закон – суворий, але це закон) [19, с. 24], що є проявом загально правового принципу законності й основою для юридичного позитивізму. А представники природно-правової теорії наголошували: «*lex iniusta non est lex*» (несправедливий закон не закон). Тобто протилежні за значенням правові аксіоми превалювали в різні історичні періоди.

Беззаперечно право є складною динамічною системою, що постійно змінюється під впливом різноманітних факторів. При цьому форма права характеризується відносною стійкістю, а зміст є більш динамічним. Однак й в змісті права є елементи, що забезпечують стійкість, незмінність найбільш важливих, визначальних сторін і властивостей права. Правові аксіоми й є тими елементами, які надають змісту права сталості, незмінності, базовості.

Висновок. Таким чином, правові аксіоми займають важливе місце серед юридичних явищ. По-перше, правові аксіоми є власне цінностями, котрі становлять особливу категорію соціальних і культурних цінностей. По-друге, правові аксіоми є найкращими з джерел виникнення правових норм, які виникли у ході розвитку людства, й виступають своєрідним носієм універсальних моральних цінностей, які є значущими

для будь-якої правової системи. По-третє, якщо визнати, що аксіоми знаходять свій вираз у принципах права, то вони відіграють роль так званого змістовного каркасу всієї правової системи. По-четверте, значення правових аксіом у тому, що на них базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право. По-п'яте, правові аксіоми, як і право в цілому, виконують охоронну функцію. По-шосте, значення правових аксіом полягає в тому, що вони забезпечують наступність у праві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Тютин Д. В. Юридическая статья с картинкой – про ПДД, принципы права и математическую теорему Геделя. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2016. № 3. С. 179-185.
2. Зеленко І.П. Правові аксіоми Підходи до розуміння. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. № 9. С. 8-12.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права. Энциклопедический курс. Харьков, 2005. 839 с.
4. Філософія права : навч. посіб. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Київ, 2002. 208 с.
5. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017 № 11. С. 142-164.
6. Ференс-Сороцкий А.А. Аксиомы в праве. *Правоведение*. 1988. № 5. С. 27-31. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=178370>
7. Давыдова М. Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: монография. Волгоград, 2009. 318 с.
8. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків: Одисей, 2010. 256 с.
9. Мельник Я. Догма права цивільного процесу: антрополого-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 173-180.
10. Масленников А. В. Правовые аксиомы: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2006. 27 с. URL: <http://www.disscat.com/content/pravovye-aksiomy>.
11. Давыдова М. К вопросу о понятии правовых аксиом: теоретические и технико-юридические аспекты. *Юридическая техника*. 2007. № 1. С. 203-208.
12. Явич Л. С. Общая теория права. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. 298 с.
13. Чечина Н. А Основные направления развития науки советского гражданского процессуального права. Л., 1987. 104 с.
14. Алексеев С. С. Проблемы теории права: Курс лекций в двух томах. Т. 1: Основные вопросы общей теории социалистического права. Свердловск, 1972. 396 с.
15. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
16. Лук'янець Д. М. Аксиоматичні теорії та універсуми науки адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3(9). С. 37-44.
17. Егоров С. Н. Аксиоматические основы теории права. СПб.: Лексикон, 2001. 272 с.
18. Матвеева Л. Г. Наступність права як загальнотеоретична категорія в дослідженні транзитивності права. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2014. Т.14. С. 234-243.
19. Миленкова Р. В., Різниченко А. В. Латинська фразеологія для майбутніх юристів: навчальний посібник для організації практичних занять і самостійного вивчення дисципліни «Латинська мова». Суми, 2015. 76 с.

REFERENCES:

1. Tiutyn, D. V. (2016). Yurydycheskaia statia s kartynkoi – pro PDD, pryntsypy prava y matematycheskuiu teoremu Hedelia. [Legal article with a picture - about traffic regulations, principles of law and Gödel's mathematical theorem.]. *Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta im. N.Y. Lobachevskoho*, 3, 179-185 [in Ukrainian].
2. Zelenko, I.P. (2020). Pravovi aksiomy Pidkhody do rozuminnia. [Legal axioms Approaches to understanding]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, 9, 8-12 [in Ukrainian].
3. Skakun, O. F. (2005). Teoryia hosudarstva y prava. Entsyklopedycheskyi kurs. [Theory of State and Law. Encyclopedic course]. Kharkov [in Ukrainian].
4. Danyliana, O. H. (2002). Filosofiia prava : navch. posib. [Philosophy of law: textbook]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Koziubra, M. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in modern globalization transformations]. *Pravo Ukrainy*, 11, 142-164 [in Ukrainian].
6. Ferens-Sorotskyi, A.A. (1988). Aksyomy v prave. [Axioms in law]. *Pravovedenye*, 5, 27-31. Retrieved from: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=178370> [in Ukrainian].
7. Davydova, M. L. (2009). Yurydycheskaia tekhnika: problemy teoryy y metodolohyy: monohrafiya. [Legal technique: problems of theory and methodology: a monograph]. Volhohrad [in Russian].
8. Oborotov, Yu.M., & Krestovska, N.M., & Kryzhanivskyy, A.F., & Matvieieva, L.H. (2010). Teoriia derzhavy i prava. Derzhavnyi ispyt. [Theory of state and law. State exam]. Kharkiv: Odisei [in Ukrainian].

9. Melnyk, Ya. (2018). Dogma prava tsyvilnoho protsesu: antropoloho-pravovyi aspekt. [Dogma of civil procedure law: anthropological and legal aspect.]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 8, 173-180. [in Ukrainian].
10. Maslennykov, A. V. (2006). Pravovye aksyomi. [Legal axioms]. Extended abstract of candidae's thesis. Vladymyr. Retrieved from: <http://www.dissercat.com/content/pravovye-aksiomy>. [in Russian].
11. Davidova, M. (2007). K voprosu o poniatyy pravovykh aksyom: teoretycheskye y tekhniko-yurydycheskye aspekty. [On the concept of legal axioms: theoretical and technical and legal aspects]. *Yurydycheskaia tekhnika*, 1, 203-208 [in Russian].
12. Iavych, L. S. (1976). Obshchaia teoriya prava. [General theory of law]. L.: Yzd-vo LKHU [in Russian].
13. Chechyna, N. A. (1987). Osnovne napravleniya razvytiya nauky sovetskogo hrazhdanskogo protsessualnogo prava. [The main directions of development of the science of Soviet civil procedural law]. Leningrad [in Russian].
14. Alekseev, S. S. (1972). Problemy teoryy prava: Kurs lektsyi v dvukh tomakh. T. 1: Osnovnye voprosi obshchei teoryy sotsyalystycheskogo prava. [Problems of the theory of law: Course of lectures in two volumes. Vol. 1: The main questions of the general theory of socialist law]. Sverdlovsk [in Russian].
15. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 30, 141 [in Ukrainian].
16. Lukianets, D. M. (2014). Aksiomatychni teorii ta universumy nauky administratyvnoho prava. [Axiomatic theories and universes of the science of administrative law]. *Administratyvne pravo i protses*, 3(9), 37-44 [in Ukrainian].
17. Ehorov, S. N. (2001). Aksiomatycheskiye osnovy teoryy prava. [Axiomatic foundations of the theory of law]. SPb.: Leksykon [in Russian].
18. Matveeva, L. H. (2014). Nastupnist prava yak zahalnoteoretychna katehoriia v doslidzhenni tranzytyvnosti prava. [Continuity of law as a general theoretical category in the study of transitivity of law]. *Naukovi pratsi NU OIuA*, 14, 234-244 [in Ukrainian].
19. Mylenkova, R. V., & Riznychenko, A. V. (2015). Latynska frazeolohiia dlia maibutnikh yurystiv: navchalnyi posibnyk dlia orhanizatsii praktychnykh zaniat i samostiinoho vyvchennia dystsypliny «Latynska mova». [Latin phraseology for future lawyers: a textbook for the organization of practical classes and independent study of the discipline "Latin language"]. Sumy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2021